

Cjeloživotno obrazovanje učitelja i nastavnika: višestruke perspektive

SAŽETAK

Sažeti prikaz komparativne studije obrazovanja učitelja i nastavnika u Europi i Hrvatskoj iz perspektive cjeloživotnog učenja

Obrazovanje i profesionalni razvoj učitelja i nastavnika ključno je pitanje u svakoj zemlji, budući da je kvaliteta učiteljskog/nastavničkog kadra jedan od glavnih činitelja koji djeluju na razinu obrazovnih postignuća učenika. Kada govorimo o poboljšanju kvalitete obrazovanja učitelja/nastavnika, treba pritom voditi računa da se nipošto ne misli samo na njihovo inicijalno visokoškolsko obrazovanje već je, iz perspektive koncepta cjeloživotnog učenja, vrlo bitno i njihovo stručno usavršavanje, odnosno trajni profesionalni razvoj. Naime, oba ta oblika obrazovanja imaju za cilj cjeloživotno usavršavanje i obnavljanje znanja i vještina učitelja/nastavnika, ali opet u funkciji poticanja cjeloživotnog učenja kod svojih učenika.

Komparativna analiza sustava obrazovanja učitelja/nastavnika u različitim europskim zemljama ukazuje na postojanje brojnih različitosti među tim sustavima. No pritom je vrlo jasno izražena i težnja europskih zemalja za harmonizacijom obrazovnih sustava. S obzirom na ključna pitanja koja su dio nacionalne politike u području obrazovanja, postoje neke sličnosti i razlike među europskim zemljama, pa je vrijedno prokomentirati ih. Pitanje privlačenja sposobnih pojedinaca za izbor i ostajanje u učiteljskom/nastavničkom pozivu nije jednako zabrinjavajuće pitanje za sve analizirane zemlje (Austrija i Irska), što se može objasniti relativno sigurnim državnim zaposlenjem uz koje se vežu i određene privilegije, a prisutna je i visoka kompeticija pri upisu na učiteljske i nastavničke studije. U nekim drugim europskim zemljama (Danska, Nizozemska, Njemačka, Švedska, Finska) primjećuju se oscilacije u privlačnosti ovoga poziva, a posebno u prirodnim i tehničkim znanostima. U središtu svih studija koje se bave unapređenjem sustava obrazovanja učitelja i nastavnika svakako jest pitanje organiziranja inicijalnog i stručnog usavršavanja, koje je nužno osigurati da bi učitelji i nastavnici bili uspješni u poticanju učenika na visokoobrazovna postignuća. U pogledu same organizacije i strukture studija postoje neke razlike koje se očituju u stupnju centraliziranosti/decentraliziranosti političke odgovornosti (npr. centraliziranosti u Grčkoj i Italiji; decentralizacija u Švedskoj, Finskoj, Danskoj i Nizozemskoj; federalizam u Njemačkoj i Belgiji). Postoje također i razlike na institucijskoj razini, pa se učitelji u nekim zemljama obrazuju na višim školama (Danska, Belgija), dok je u većini drugih zemalja to obrazovanje na razini sveučilišnih studija. S obzirom na stjecanje akademskih i nastavničkih kompetencija postoje tri modela: paralelni, sukcesivni i modularni (u novije vrijeme javlja se i integrirani pristup - u Švedskoj i Finskoj), a razlike postoje i u povezanosti sveučilišnih studija s nastavnim bazama u školama. Pitanje zadržavanja i razvijanja kvalitetnih učitelja/nastavnika također je jedno od bitnijih pitanja nacionalne obrazovne politike, a mjere putom kojih se to može ostvariti jesu osiguranje dobrih socijalnih i materijalnih uvjeta rada, stvaranje poticajne radne okoline te mogućnost cjeloživotnog obrazovanja. Ovdje valja naglasiti važnost kvalitetnog i kontinuiranoga stručnog usavršavanja nastavnika koje je, s obzirom na zemlju, organizirano od različitih institucija, no ono što im je zajedničko jest da većina zemalja ima specijalizirane centre koji se bave stručnim usavršavanjem nastavnika, bilo da se radi o sveučilišnim odjelima (u Nizozemskoj, Švedskoj, Finskoj) ili o regionalnim centrima za stručno usavršavanje (u Njemačkoj, Austriji, Irskoj). Komparativnom analizom može se uočiti da se stručna usavršavanja u različitim zemljama odvijaju na različite načine, no u većini zemalja postoji stručno usavršavanje i na razini specijaliziranih centara i na razini sveučilišta. Isto tako, u većini europskih zemalja postoji i mogućnost poslijediplomskih specijalizacija u području obrazovanja (jedan specijalistički program je opisan u IV. dijelu), a u procesu je i osmišljavanje programa europskog doktorata u obrazovanju. Pitanje svrhe istraživanja u području učenja/poučavanja i obrazovanja učitelja i nastavnika bitno je s aspekta utvrđivanja širokog spektra varijabli i empirijskih provjera njihovih odnosa, u svrhu dobivanja novih spoznaja o postojanju uzročno-posljedičnih veza relevantnih za procese i ishode učenja i poučavanja. Novija istraživanja ukazuju na potrebu stavljanja učitelja/nastavnika u prvi plan, te na potrebu njihova obrazovanja za razumijevanje istraživačke logike i metoda. Budući da se iz navedenoga vidi potreba za stjecanjem istraživačkih kompetencija, to je vjerojatno bio jedan od čimbenika koji su utjecali na prijelaz učiteljskih studija na sveučilišnu razinu. Zaključno možemo reći da je u svrhu harmonizacije sustava obrazovanja učitelja/nastavnika u Europi, vidljiv trend prijelaza obrazovanja učitelja i nastavnika na razinu sveučilišnih studija, a nastoji se osigurati i veće povezivanje teoretskog i praktičnog dijela obrazovanja. To podrazumijeva međusobnu suradnju visokoškolskih institucija, istraživačkih jedinica, školske prakse i agencija za osiguranje kvalitete, a od je velike važnosti i povezivanje sveučilišta s nastavnim bazama, tj. školama u kojima studenti obavljaju praksu te, povezano s tim, i kvalitetna

izobrazba nastavnika-mentora. Također se u svim zemljama provodi uvođenje ECTS-a te se nastoji ubrzati proces priznavanja diploma i osigurati mobilnost studenata. Tradicionalni pristup usmjeren na nastavnika, mijenja se pristupom usmjerenim na studenta, što se transferira i na pristup usmjeren na učenika nakon što studenti završe studij i dođu u školsko okruženje. Velika se pažnja posvećuje i osposobljavanju studenata za istraživanje (što je i osnova za provođenje samoevaluacije), korištenje obrazovne tehnologije u nastavi te e-učenju koje pruža mogućnost „umrežavanja“ učitelja i nastavnika, tj. međusobnog izlaganja vlastitih dobrih primjera, što im također može pomoći u unapređivanju i usavršavanju vlastitog rada. Jedan od takvih primjera je američka web-stranica www.teachers.net, a u IV. dijelu opisan je i primjer programa on-line studija za specijalne pedagoge). Pri kreiranju kurikuluma naglasak se stavlja na pristup koji se temelji na razvoju kompetencija, dakle, naglasak je na izlaznim postignućima a ne na ulaznim resursima, što za cilj ima razvijanje potrebe za trajnim ulaganjem u osobni i profesionalni rast i razvoj kako u samih učitelja i nastavnika tako i u njihovih učenika. Kao što je već navedeno, obrazovanje i njegove potrebe danas bi trebali biti među prioritetima svakoga društva. U hrvatskom obrazovnom sustavu dio važnih promjena ostvarit će se kroz promjene u sustavu obrazovanja nastavnika, a neke će promjene zahtijevati i temeljite društvene intervencije, kako bi se osiguralo poticanje sposobnih studenata za odabir nastavničke profesije, ali i zadržalo najsposobnije nastavnike da ostanu u struci. Najvažnije promjene koje bi valjalo ubrzati jesu:

- promjena općenito niskoga ekonomskog i statusnog položaja učiteljske profesije u društvu;
- priznavanje učitelja i nastavnika kao ravnopravnih partnera u stvaranju obrazovne politike, te njihovo osnaživanje kroz obrazovanje za ulogu autonomnoga, kreativnoga i promišljajućeg stručnjaka;
- trajno poboljšavanje i kontrola kvalitete preddiplomskog i diplomskog studija budućih nastavnika, ulazak učiteljskih studija u okvire sveučilišta, uključivanje studenata u obrazovna istraživanja, kao i uvođenje novih tehnologija u obrazovanje učitelja i nastavnika;
- proširenje mogućnosti za poslijediplomske specijalističke i doktorske studije u učiteljskoj i nastavničkoj struci;
- unapređenje cjeloživotnoga profesionalnog razvoja kroz snažnije povezivanje stručnog usavršavanja s uvjetima stručnog napredovanja, te usklađivanjem tema, obogaćivanjem sadržaja u okviru stručnog usavršavanja, ali i snažnijim utjecajem praktičara i stručnih udruga u oblikovanju sadržaja stručnog usavršavanja.

Sažeti prikaz rezultata empirijskih istraživanja na glavnim sudionicima sustava obrazovanja učitelja i nastavnika

1. Osnovnoškolski učitelji i nastavnici

Na temelju dobivenih i prikazanih rezultata istraživanja na osnovnoškolskim učiteljima i nastavnicima, možemo zaključiti kako je, s obzirom na učiteljske i nastavničke procjene vlastitoga inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja, naglašena potreba za poboljšanjem obaju oblika obrazovanja učitelja i nastavnika. Ta se potreba posebno ističe u području informatičkog obrazovanja nastavnika te u području rada s učenicima s posebnim potrebama.

U inicijalnom obrazovanju učitelja i nastavnika potrebno je više pažnje posvetiti programu psihološko-pedagoške izobrazbe te praktičnom radu u razredu (uz kvalitetne i motivirane mentore), kako bi budući učitelji i nastavnici imali bolje prilike susresti se s raznim situacijama koje ih u budućem zanimanju očekuju, te kako bi stekli kompetencije iz što više područja u inače složenoj i zahtjevnoj učiteljskoj/nastavničkoj profesiji. Budući da učitelji i nastavnici tijekom inicijalnog obrazovanja nisu u mogućnosti steći sve kompetencije koje im u budućem radu mogu trebati, a često su one ovisne i o specifičnim potrebama lokalne zajednice i škole u kojoj učitelj/nastavnik radi, postoji i naglašena potreba za kvalitetnim stručnim usavršavanjem koje bi, u većoj mjeri nego do sada, obrađivalo razne psihološko-pedagoške teme te ponudilo više tema iz područja rada s računalom i primjene informatike u nastavi. Osim stručnih usavršavanja seminarskoga, radioničkog i predavačkog tipa, u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja učitelja i nastavnika potrebno je omogućiti i stjecanje poslijediplomskog obrazovanja iz područja obrazovnih znanosti i metodika, jer interes za ovakvim oblikom usavršavanja svakako postoji.

Također postoji i potreba za uvođenjem kvalitetnog sustava bodovanja za sudjelovanje u stručnom usavršavanju, a onda i u napredovanju u struci, što nove promjene u skladu s Bolonjskim procesom i predviđaju. Osim osiguranja materijalne osnove za stručno usavršavanje učitelja i nastavnika, postoji i potreba za poboljšanjem materijalne situacije u školama općenito, prvenstveno u pogledu bolje opremljenosti raznolikim nastavnim sredstvima i pomagalicama, kako bi nastavnici mogli u većoj mjeri primjenjivati pristup usmjeren na poticanje razumijevanja i kreativnosti u učenika (prema ovome su pristupu učitelji i nastavnici izrazili nešto veću sklonost). Zaključno možemo reći da i u obrazovanju osnovnoškolskih učitelja i nastavnika, upravo kao i u ostalim područjima sustava obrazovanja, postoji potreba za poboljšanjem njegove kvalitete. To se odnosi na inicijalno obrazovanje i na stručno usavršavanje, a najveći bi se broj promjena trebao usmjeriti na izradu kvalitetnih programa psihološko-

pedagoške izobrazbe te praktične nastave tijekom studija. Time bi se budućim učiteljima i nastavnicima pružile mogućnosti u pogledu stjecanja kompetencija koje su im prijeko potrebne u radu s učenicima i školi općenito, a njihov prijelaz sa studija na posao bi bio što manje stresan. Pritom valja voditi računa i o još jednom bitnom čimbeniku koji bi učiteljima/nastavnicima-početnicima znatno pomogao u tom prijelaznom periodu, a to su kvalitetni mentori koji bi odgovorno i ozbiljno pristupali tom odgovornom zadatku.

2. Srednjoškolski nastavnici

Na temelju prikaza istraživanja provedenog na srednjoškolskim nastavnicima možemo zaključiti da rezultati zasigurno ukazuju na potrebu za poboljšanjem kvalitete inicijalnog obrazovanja nastavnika, koje bi nastavnike trebalo pripremiti za složene i nerijetko stresne zadaće i odgovornosti. Pritom bi poseban naglasak valjalo staviti na osmišljavanje kvalitetnijih programa psihološko-pedagoške izobrazbe i razredne prakse (metodike), tj. programa koji će budućim nastavnicima omogućiti upoznavanje s daleko većim brojem realnih i konkretnih situacija i problema, te pristupanje njihovom rješavanju. Također je potrebno ponuditi i što veći broj kvalitetnih stručnih usavršavanja u kojima bi nastavnici mogli aktivno sudjelovati, a i čije bi teme uključile i ona područja koja nastavnici procjenjuju najpotrebnijima. Kada je riječ o stručnom usavršavanju, postoji i potreba za adekvatnim sustavnom bodovanjem sudjelovanja u raznim oblicima stručnog usavršavanja te, u skladu s tim, i potreba za adekvatnim vrednovanjem sudjelovanja u tom usavršavanju. Kada govorimo o cjeloživotnom učenju i trajnom obrazovanju nastavnika, svakako valja omogućiti nastavnicima usavršavanje na poslijediplomskoj razini iz područja obrazovnih znanosti i metodologija. Kako bi se u nastavi u potpunosti mogao provoditi pristup poučavanju koji potiče razumijevanje, kreativnost, kritičko mišljenje i vještine samostalnog rješavanja problema, nastavnici ističu potrebu za smanjenjem opsega gradiva. Također je važna i materijalna osnova školstva u smislu dobre opremljenosti nastavnim sredstvima i pomagalicama, no ona nije predmet ovog istraživanja. U svakom slučaju možemo zaključiti da je kvalitetan sustav inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika od ključne važnosti za formiranje kvalitetnoga nastavničkog kadra. Stoga su stvaranje preduvjeta za stjecanje i kontinuirani razvoj nastavničkih kompetencija i optimalnih uvjeta rada, konstantan izazov akterima uključenima u osmišljavanje obrazovne politike, kako u nas tako i svugdje u svijetu. Pritom bi svatko tko je uključen u kreiranje obrazovne politike morao imati sluha za mišljenja, iskustva i potrebe onih koji o tome „iz prve ruke“ najviše znaju, a to su upravo nastavnici.

3. Studenti – budući učitelji i nastavnici

Kada govorimo o percepciji kvalitete inicijalnog obrazovanja i trajnog profesionalnog razvoja učitelja i nastavnika iz perspektive studenata - budućih učitelja i nastavnika, sve ono što je u vezi inicijalnog obrazovanja učitelja i nastavnika rečeno u prethodnim dijelovima (s rezultatima osnovnoškolskih i srednjoškolskih nastavnika), vrijedi i u ovom slučaju. Dakle, potreba za poboljšanjem kvalitete inicijalnog obrazovanja učitelja i nastavnika zapažena je i u analizi istraživanja provedenog među studentima. Stoga se poseban naglasak valja staviti na stjecanje učiteljskih/nastavničkih kompetencija vezanih uz razne aspekte komunikacije i suradnje kako s učenicima tako i s ostalim sudionicima obrazovnog procesa (ponajprije s roditeljima). I među studentima postoji veliko slaganje u tome da učiteljima i nastavnicima treba omogućiti stjecanje poslijediplomskog obrazovanja na sveučilišnoj razini iz područja obrazovnih znanosti i metodika. Dakle, i na poslijediplomskoj razini postoji potreba za kvalitetnim programima koji bi zaposlenim učiteljima i nastavnicima omogućili stjecanje kompetencija na sveučilišnoj razini.

Studenti, kao i zaposleni učitelji i nastavnici, u većoj se mjeri slažu s pristupom usmjerenim na učenika, te bi im tijekom studija valjalo omogućiti stjecanje znanja i vještina potrebnih za primjenu onih metoda koje u učenika potiču razumijevanje gradiva te razvoj kritičkog mišljenja i samostalnog rješavanja problema. Rezultati također ukazuju kako su studenti izrazito svjesni toga što ih čeka u budućem radu u školi, te bi im u okviru praktičnog rada na studiju trebalo pružiti što bolju priliku za susretanje s određenim aspektima koje percipiraju potencijalno problematičnima, a valjalo bi im ukazati i na načine suočavanja s tim poteškoćama kako i načine njihova uspješnog rješavanja. Za kraj možemo reći kako i rezultati dobiveni na uzorku studenata potvrđuju ono što je do sada već rečeno u kontekstu analize rezultata osnovnoškolskih i srednjoškolskih nastavnika: neophodno je što prije poraditi na podizanju kvalitete inicijalnog obrazovanja učitelja i nastavnika, s ciljem obrazovanja mladih ljudi koji će se osjećati kompetentnima u nošenju sa svakodnevnim, nerijetko teškim i zahtjevnim učiteljskim/ nastavničkim zadaćama.

4. Sveučilišni nastavnici

Percepciju kvalitete inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika ispitali smo i na uzorku sveučilišnih nastavnika prikupljeni pomoću Upitnika za sveučilišne nastavnike, kojim se propituju područja inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika, te komentiraju promjene u sustavu obrazovanja. U odnosu na inicijalno obrazovanje učitelja i nastavnika pokazalo se

da preko polovine ispitanika smatra kako učiteljske akademije trebaju obrazovati predškolske odgajatelje i učitelje razredne nastave, a nastavnički fakulteti nastavnike predmetne nastave za osnovne i srednje škole. Suradnja između učiteljskih akademija i nastavničkih fakulteta prepoznata je kao najpotrebnija na području izvođenja programa psihološko-pedagoške izobrazbe. Pritom više od 60% ispitanika ovu suradnju smatra mogućom i potrebnom i na području izvođenja akademskih programa, praktične nastave i istraživačkog rada. Uz to i 75% ispitanika smatra da u obrazovanje učitelja i nastavnika treba uključiti i druge fakultete. Ispitanici u velikom broju podržavaju ideju o različitim oblikovanju programa studija za predmetne nastavnike viših razreda osnovne škole i programa studija za srednjoškolske nastavnike, te to uglavnom obrazlažu razlikama koje proizlaze iz uzrasta učenika i programa osnovnih i srednjih škola. Glede modela inicijalnog obrazovanja, također je utvrđena značajna razlika. Kad su u pitanju učitelji, ispitanici su uglavnom opredjeljuju za kombinaciju paralelnoga i modularnoga, a kad su u pitanju nastavnici za kombinaciju sukcesivnog i modularnog modela obrazovanja. Pritom su ispitanici visoko usuglašeni u mišljenju da dvopredmetnost na nastavničkim fakultetima ne treba mijenjati. Postizanje ravnoteže na planu stručne, znanstvene i pedagoško-psihološko-metodičke osposobljenosti, stručna i znanstvena osposobljenost i razvoj kompetencija (akademske, psihosocijalne i drugih) najčešće su spominjani kao poželjni ciljevi/ishodi programa obrazovanja učitelja/nastavnika. Procjenjujući zadovoljstvo kvalitetom inicijalnog obrazovanja učitelja/nastavnika, ispitanici sveučilišni nastavnici uglavnom su ukazivali na nezadovoljstvo tom kvalitetom. Dio tog nezadovoljstva povezan je s neuključenošću nekih specifičnih suvremenih tema u psihološko-pedagošku izobrazbu i učitelja i nastavnika, odnosno visoko prepoznatom potrebom za promjenama u nastavi metodike. Glede pokazatelja za procjenu kvalitete obrazovanja nastavnika i učitelja, ispitanici su se opredjeljivali ili za pokazatelje povezane s uspjehom učenika, ili za pokazatelje kvalitete obrazovanja samih učitelja/nastavnika. U odnosu na kvalitetu stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika također je prevladavalo nezadovoljstvo, i to u nešto više od dvije trećine ispitanika. U odnosu na kreiranje i izvedbu programa stručnog usavršavanja najveća su očekivanja od sveučilišnih institucija, što uključuje i poslijediplomsko, znanstveno i specijalističko obrazovanje. Također, 59% ispitanih sveučilišnih nastavnika smatra kako bi bilo dobro u okviru sveučilišta uspostaviti centar ili odjel za obrazovanje svih predmetnih nastavnika. Pri komentiranju promjena u sustavu obrazovanja učitelja i nastavnika, istaknuto je kako iskustva nekih zemalja EU mogu poslužiti kao modeli, i to vezano uz strukturu i trajanje programa, načina organizacije nastavne prakse, modularni sustava, veličinu studijskih grupa, način financiranja, ulaganja u istraživanja o modelima obrazovanja i sl.. Ispitanici sveučilišni nastavnici zalažu se za usuglašavanje s modelima EU, i to ne samo na razini modela obrazovanja nego i na razini naziva stručnjaka.

Zaključak

Na temelju primjera međunarodne „dobre prakse“, rezultata istraživanja što je obuhvatilo više skupina sudionika u procesu obrazovanja učitelja i nastavnika, te spoznaja edukacijskih znanosti, u završnom smo dijelu izložile sve one elemente koje smo prepoznale kao okosnicu provedbe kvalitetnog sustava cjeloživotnog obrazovanja učitelja i nastavnika. Na kraju želimo istaknuti da ovaj tekst završavamo sa znatno većim optimizmom nego što smo ga imale na početku njegova nastanka, kada nam je glavna referentna točka bio „stari“ sustav obrazovanja učitelja i nastavnika. Prateći što se događa u akademskoj zajednici u previranjima i usuglašavanjima oko novih nastavničkih i učiteljskih studija, uočile smo kako je potreba za promjenama u onom smjeru na koji ukazuju i nalazi naše studije, znatnim dijelom prepoznata i u pojedinim pripremnim dokumentima te u samim prijedlozima novih studijskih programa za učitelje i nastavnike. Naravno, odgovor na pitanje u kojoj će se mjeri planirane promjene doista i realizirati te kakav će biti njihov učinak za učiteljske i nastavničke kompetencije, dobit ćemo tek uspostavom sustava praćenja i vrednovanja provedbe novih programa, kao i spremnošću za korekcijom uočenih nedostataka te otvorennošću za inovacije, istraživanja te sustavnije povezivanje pojedinih sudionika, posebice škola i sveučilišta. Ta se nastojanja nikako ne smiju zadržati samo na razini inicijalnog obrazovanja već se podjednako moraju usmjeriti i na pružanje primjerene podrške učiteljima i nastavnicima tijekom cijele profesionalne karijere. U tom smislu posebice je vrijedno razvijati poslijediplomske studijske programe te jačati znanstveno-istraživački rad u ovom području.